

ТАҚРИЗ

ба диссертатсияи Раҳимов Абдулқосим Ибрагимович дар мавзуи «Таҳқиқи муқоисавии унсурҳои луғавии мовароуннаҳрии «Ғиёс-ул-луғот» бо лаҳҷаҳои муосири ҷанубиву шимолии тоҷикӣ» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филология аз рӯи ихтисоси 10.02.20 – Забоншиносии муқоисавӣ – таърихӣ, қиёсӣ ва муқобалавӣ.- Хучанд- 2022.-161с.

Фарҳангшиносии форсии тоҷикӣ дар сарзамини Ҳинд дорои собиқаи куҳан буда, аксари асарҳои лексикографӣ дар ин хитта арзи ҳастӣ кардаанд. Тадвин гардидани фарҳангномаҳо дар ин сарзамин бе сабаб набуда, забони форсии тоҷикӣ асрҳои тӯлонӣ ба ҳайси забони илму адаб, донишу хирад ва идораву муқотиботи расмӣ ифои вазифа кардааст. Гуфтан мумкин аст, ки аз рӯи меҳру муҳаббат ва ниёзе, ки мардум ба ин забони малакутӣ доштанд, луғатномаҳои зиёде дар ин сарзамин рӯи кор омаданд ва садсолаҳост, ки ҳамчун сарчашмаи воситаи омӯзиши забон ва ё дарки матолиб суҳанварони форсигӯй дар истифодаи аҳли илму адаб ҳастанд.

Анъанаи луғатшиносии дар ин кишвар муттасил идома доштааст, ки дар натиҷа асарҳои гаронарзиш ва пурмуҳтаво ба мерос гузошта шуданд, ки то ба имрӯз арзиши волои худро аз даст надодаанд. «Ғиёс-ул-луғот»-и Муҳаммад Ғиёсиддини Ромпурӣ аз зумраи ҳамин гуна осори лексикографии арзишманд аст, ки муаллиф барои тадвини он чаҳордах сол дуди чароғ хурдаву заҳамоти зиёдеро таҳаммул намудааст. Ромпурӣ солҳо азият кашада, дар ин асари арзишманд ва мондагори худ беш аз 17 ҳазор воҳиди луғавиро фароҳам ва шарҳу маънидод намудааст.

Доир ба мақому ҷойгоҳи ин луғатномаи муътабар ва вежагиву принципҳои кори муаллиф дар тадвини он ва масоили марбут ба сохтору муҳтавои он ногуфтаҳо кам нестанд ва бахше аз онҳо дар пажӯҳишҳои як идда забоншиносон тазаккур ёфтаанд. Аммо зикри ин нуқта ба назар ҷолиб меояд, ки ҳарчанд «Ғиёс-ул-луғот» дар қаламрави Ҳинд тадвин шуда бошад ҳам, вале маводи фактологӣ он нишон медиҳад, ки бо гӯйишҳои муосири забони тоҷикӣ иртиботи қавӣ ва ҷашмрас дорад.

Маҳз ҳамин таносуби аносири луғавии лаҳҷаҳои ҷанубиву шимолии забони тоҷикӣ бо «Ғиёс-ул-луғот» ва аз назари забоншиносон барканор мондани ин масъала Раҳимов Абдулқосимро водор сохтааст, ки рисолаи номзадии худро дар ҳамин замина таҳия намояд.

Ҷоиз ба қайд аст, ки баъзе паҳлуҳои мавзӯи мазкур аз ҷониби забоншиносон М. Н. Қосимова, А. Нуров, А. Воҳидов, Д. Хоҷаев, Ҳ. Маҷидов, Р. Каримхоҷаева, Ф. Ҷалолова ва дигарон омӯзишу тадқиқ шуда бошад ҳам, вале масъалаи муқоисаи унсурҳои луғавии мовароуннаҳрии ин луғатнома бо ғӯйишҳои забони тоҷикӣ то кунун мавриди пажӯҳиши густурда қарор нагирифтааст.

Мусаллам аст, ки ба таври муқоиса омӯхтани вожаҳои мовароуннаҳрии «Ғиёс-ул-луғот» ва лаҳҷаҳои тоҷикӣ кори бисе сангину захирагараз мебошад, ки дар баробари донишу малака, аз муҳаққиқ сабру бурбӯдборӣ ва дақиқкориву мӯшиқофиро тақозо менамояд.

Ғӯйишҳо дар баробари он ки аз нигоҳи аввал сода менамоянд, дорои аҳамияти вежа ва арзиши волои амалӣ дар ҳифозати вожаҳои кӯҳани асливу иқтибосӣ мебошанд, ки ҳамчун сарчашмаи бозғитимод дар маърифат ва омӯзиши вазъи таърихӣ ва ҳолати кунунии забон хидмати арзанда менамоянд. Бо дарназардошти муҳимияти масъалаи мазкур пажӯҳиши Раҳимов А. бисе муҳиму саривақтӣ ва падидаи тоза дар забоншиносии тоҷик мебошад.

Рисолаи Раҳимов Абдулқосим «Таҳқиқи муқоисавии унсурҳои луғавии мовароуннаҳрии «Ғиёс-ул-луғот» бо лаҳҷаҳои муносири ҷанубиву шимолии тоҷикӣ» унвон дошта, сохтори он дар муқаддима, се боб, чанд фасл, хулоса ва феҳристи осори таҳқиқӣ тарҳрезӣ шудааст. Муқаддимаи рисола аз рӯйи талабот таҳия гардида, дар он масоили муҳими мавзӯи таҳқиқот, дараҷаи таҳқиқ ва робитаи он бо барномаҳо ва ё мавзӯҳои илмӣ, мақсаду вазифаҳо, объекту предмет, асосҳои назаривӣ, усул ва навиҳои илмӣ таҳқиқот ва чанд масъалаи марбут ба мавзӯи диссертатсия таҳлилилу баррасӣ шудаанд.

Боби якуми диссертатсияи Раҳимов А. «Муносибати Муҳаммад Ғиёсиддин ба унсурҳои лаҳҷавӣ» унвон дошта, фарогири панҷ зербоб мебошад. Дар боби мазкур масъалаҳои маносубияти маҳаллии вожаҳо, истифодаи калимаҳои лаҳҷавӣ дар «Ғиёс-ул-луғот» ва қорбаст шудани онҳо ба ҳайси унсурҳои эзоҳбанди мавриди омӯзишу баррасӣ қарор гирифтаанд.

Ба масъалаҳои мазкур тавачҷуҳ намудани муаллифи рисола бесабаб набуда, дар воқеъ унсурҳои лаҳҷавӣ дар ҳама давру замон дар баробари калимаву таркиб ва ибораҳои забони адабӣ ҳамчун захираи луғавии зарурӣ мавриди истифода қарор гирифта, як бахше аз онҳо бо гузашти замони муайян ба забони меъёр ворид гардида, барои гановат бахшидани таркиби луғавӣ саҳми босазо мегузоранд.

Ҳамчунин дар ин боби рисола принцип ва усули ташреҳи воҳидҳои фразеологӣ лаҳҷавӣ «Ғиёс-ул-луғот» мавриди пажӯҳиши ҷиддӣ қарор дода шудаанд. Аз ҷумла, бо далелҳо собит шудааст, ки дар омӯзиши сайри таърихӣ замина ва омилҳои рушду такомули воҳидҳои фразеологӣ дар қатори дигар маъхазҳо асарҳои лексикографӣ дорои мақоми шоиста мебошанд.

«Муқоисаи вожаҳои қадимии эронӣ ба «Ғиёс-ул-луғот» бо маводи лаҳҷаҳои ҷанубиву шимолии муосири тоҷикӣ» унвони боби дувуми диссертатсияи Раҳимов А. мебошад, ки фарогири чанд фасли алоҳида аст.

Мусаллам аст, ки гӯйишҳо дар ҳифзати вожаҳои ноб саҳми ҷашмрас доранд, ки мо ин падидаҳо дар диалектҳои тоҷикӣ баҳубӣ мушоҳида карда метавонем.

Муаллифи рисола пас аз муқоисаҳои вожаҳои эронӣ ба «Ғиёс-ул-луғот» бо маводи лаҳҷаҳои тоҷикӣ ба хулосае меояд, ки дар лаҳҷаҳои тоҷикӣ калимаҳои нодиру нобе мавҷуд ҳастанд, ки онҳоро дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ адабии кунунӣ пайдо намудан муҳол мебошад. Гурӯҳе аз ин калимаҳо сарнавишти беш аз ҳазорсола дошта, дар тӯли

чунин даврони дуру дароз қариб бе тағйри шаклу маъно имрӯз низ дар гардиш мебошанд.

Аз фаслҳои боби дуҷоми рисола маълум мегардад, ки муаллиф маъноҳои қадимии вожаҳои «Ғиёс-ул-луғот»-ро бо маводи шеваҳои ҷанубиву шимолӣ муқоиса намудааст. Ҳамчунин аз қисми маводи лаҳҷаҳо ва луғатномаи мазкур ба чунин натиҷа расидааст, ки як қатор вожаҳои эронӣ ба «Ғиёс-ул-луғот» тағйири шакл намудаанд.

Боби сеюми рисолаи Раҳимов А. «Вожаҳои иқтибосии «Ғиёс-ул-луғот» бо маводи лаҳҷаҳои ҷанубиву шимолӣ муқоисаи тоҷикӣ» номгузори гардида, дар он вожаҳои дигари эронӣ, инчунин калимаҳои иқтибосии ҳиндӣ, арабӣ ва таҳаввулотӣ маъноҳои онҳо ва унсурҳои туркии «Ғиёс-ул-луғот» бо маводи лаҳҷаҳои тоҷикӣ муқоисаву баррасӣ шудааст. Ин нукта мусаллам аст, ки вожаҳои иқтибосӣ аксаран ба забони адабӣ ворид гардида, бо мурури замон таъсири худро ба шеваҳои лаҳҷаҳо низ мерасонанд, ки мо мисоли равшани онро аз сарнавишти калимоти арабӣ дар забони тоҷикӣ ба мушоҳидаи гирифта метавонем.

Маводи фаровоне, ки дар боби сеюми рисолаи ҳозир мавриди муқоисаву баррасӣ қарор гирифтааст, баёнгари он аст, ки дар баробари забони адабӣ лаҳҷаҳо низ аз аносири луғавӣ иқтибосӣ таъсири босазое пазируфтаанд. Маълум мегардад, ки гуёишҳои шимолӣ ҷанубӣ забони тоҷикӣ мисли забони адабӣ аз забони арабиву забонҳои туркӣ калимоти муайянро вом гирифтаанд. Ин масъала бо овардани далелҳои фаровон аз ҷониби муаллифи рисола таҳлил ва тасбит шудааст.

Дар қисмати хулосаи рисола бардоштҳо ва андешаҳои муаллиф дар 32 бахш нишон дода шудааст, ки ин ҳама аз мӯшиқофӣ ва дақиққорӣ соҳиби рисола дар баррасии масъалаи мавриди пажӯҳиш гувоҳӣ медиҳанд. Аз хулосаҳои пешниҳодшуда метавон дарк намуд, ки ҳар кадоми онҳо дорои мантиқи қавӣ ва асоси илмӣ буда, баёнгари онанд, ки муаллиф ба умқи масъала фӯрӯ рафтааст.

Як назари иҷмоли ба феҳристи осори таҳқиқӣ нишон медиҳад, ки муаллиф аксари адабиёти заруриро омӯхта, дар мавридҳои муҳим аз онҳо дақиқкорона истифода намудааст.

Дар маҷмӯъ, сохтори рисола аз рӯйи талаботи илмӣ тарҳрези гардида, мазмуну муҳтавои он ҷавобгӯӣ меёри мавҷуда мебошад ва маълум мегардад, ки муаллиф барои дар чунин сурати хубу сирати дилнишин омода намудани он ранҷи фаровонро таҳаммул намудааст.

Дар баробари дастовардҳои фаровони илмиву амалие, ки муаллифи рисола зимни пажӯҳиши масъалаи мазкур ба онҳо даст ёфтааст, баъзе камбудиву норасоиҳо ба назар расид, ки ба инобат гирифтани онҳо аз манфиат холӣ нест:

1. Дар навишти баъзе калимаҳо сарфи назар шудани талаботи имлои нави забони тоҷикӣ, масалан дар сах. 7, 9, 11, 37 ва ғайра. Ба назар расидани баёнҳои муғлақ, чунонки дар ҷумлаи зерин «**Дарачаи эътимоднокии дарачаи таҳқиқот**» (?) сах. 12;

2. Зимни қорбурди истилоҳоти соҳавӣ дар рисола духӯрагӣ ба назар мерасад;

3. Дар ном ва боби дуюму сеюми рисола таъбири «лаҳҷаҳои ҷанубиву шимолии муосири тоҷикӣ» омадааст, ки ба назар ғайримантиқа менамояд. Зеро таснифоти шеваҳои забони тоҷикӣ дар асри ХХ сурат гирифт ва дар гузашта ин гуна мафҳум ва чунин дастабандӣ вучуд надошт. Аз ном ва бобҳои диссертатсия фаҳмише ба вучуд меояд, ки гӯё таърихан, яъне дар асрҳои миёна низ чунин таснифоти шеваҳои забони тоҷикӣ вучуд доштааст.

Камбудии зикршуда ҷузъӣ буда, онҳо ба арзиши илмӣ рисола ҳалал ворид намесозанд ва бо боварии комил гуфтан мумкин аст, ки диссертатсияи Раҳимов А. дар мавзӯи «Таҳқиқи муқоисавии унсурҳои луғавии мовароуннаҳрии «Ғиёс-ул-луғот» бо лаҳҷаҳои муосири ҷанубиву шимолии тоҷикӣ» тадқиқоти комил ва анҷомёфта ба ҳисоб меравад. Масъалаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда, ҳулли баррасии онҳо, саҳми шахсии муаллиф дар тадқиқи масъалаи мавриди пажӯҳиш, ҳулосаҳои

мушаххас ва дорои бунёди қавии илмии муаллиф шаҳодат аз он медиҳанд, ки унвончӯ ба ҳадафҳои худ расидааст. Хулоса, диссертатсияи Раҳимов Абдулқосим Ибрагимович дар мавзуи «Таҳқиқи муқоисавии унсурҳои луғавии мовароуннаҳрии «Ғиёс-ул-луғот» бо лаҳҷаҳои муосири ҷанубиву шимолии тоҷикӣ» аз рӯйи талаботи илмӣ таълиф гардида, муаллифи он шоистаи дараҷаи илмии номзади илмҳои филология аз рӯйи ихтисоси 10.02.20 - Забоншиносии муқоисавӣ - таърихӣ, қиёсӣ ва муқобалавӣ мебошад.

Номзади илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи умумидонишгоҳии забони тоҷикӣ МДТ «Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров»

Одинаев А. И.

Имзои Одинаев А. И.-ро тасдиқ мекунам:
Сардори раёсати кадрҳо ва корҳои махсуси МДТ «Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров»
735700, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Хучанд, гузаргоҳи Мавлонбеков 1
тел: (992-3422) 6-52-73, факс: (992-3422) 6-75-18

Наврӯзов Э.